

ΠΡΟΛΗΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ (ΙΕΘΣ)

Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι¹, Θεοδώρα Αναστασίου²

¹ *Ομότιμη Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας, Παν/μιο Αθηνών, Υπεύθυνη της Ομάδας Ειδικού Ενδιαφέροντος για το Τραύμα του*

Ινστιτούτου Έρευνας & Θεραπείας της Συμπεριφοράς (ΙΕΘΣ)

² *Ψυχολόγος, MSc., Υποψήφια διδάκτωρ Κλινικής Ψυχολογίας Παντείου Παν/μίου, Συν-συντονίστρια της Ομάδας Ειδικού Ενδιαφέροντος για το Τραύμα-ΙΕΘΣ*

Εισαγωγή

Είναι γεγονός ότι η πρόσφατη προσφυγική κρίση έχει οδηγήσει τους ειδικούς ψυχικής υγείας να εντατικοποιήσουν έρευνες και καλές πρακτικές με σκοπό τη μείωση αρνητικών επιπτώσεων των τραυματικών εμπειριών των προσφύγων, για την ψυχική υγεία και την προαγωγή ικανοποιητικής προσαρμογής στη χώρα εγκατάστασής τους (Vostanis, 2014· Anagnostopoulos et al. 2016· Newbigging & Thomas, 2011).

Τουλάχιστον 82,4 εκατομμύρια άνθρωποι παγκοσμίως εκδιώχθηκαν από τα σπίτια τους κατά το έτος 2020 (Global Figures, 2021). Μεταξύ αυτών, 35 εκατομμύρια ήταν παιδιά ηλικίας κάτω των 18 ετών. Ειδικότερα, ο αριθμός του προσφυγικού πληθυσμού ανέρχεται παγκόσμια σε 48 εκατομμύρια, με τους μισούς εξ αυτών να είναι ανήλικοι (UNHCR, 2021). Το 2020, 16.750 παιδιά κατέφθασαν στην Ευρώπη και 62% εξ αυτών, δηλαδή 10.343 παιδιά, ήταν ασυνόδευτα. Η Ελλάδα βρίσκεται μεταξύ των κύριων χωρών προορισμού των αιτούντων άσυλο (Eurostat, 2019), με 4.602 παιδιά πρόσφυγες να καταφθάνουν στη χώρα μας κατά το έτος 2020, προερχόμενα κυρίως από το Αφγανιστάν, τη Συρία, το Κονγκό, τη Σομαλία και το Ιράκ (UNHCR, 2021). Τα παιδιά αυτά βρίσκονται υπό καθεστώς προσωρινής ή μακροχρόνιας φιλοξενίας και διαβιούν, ως επί το πλείστον, σε άτυπες και επισφαλείς συνθήκες στέγασης (π.χ. συγκατοίκηση με άλλους σε διαμερίσματα ή αστεγία), ενώ συχνά αλλάζουν τόπο διαμονής (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2020).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, το 13% θα παρουσιάσει ψυχικές διαταραχές (Hebebrand et al., 2016· Witt et al., 2015) και θα χρειαστεί εξειδικευμένη ψυχοθεραπευτική παρέμβαση. Για τον σκοπό αυτόν και, επειδή η επιστημονικά τεκμηριωμένη έρευνα είναι περιορισμένη, εφαρμό-

ζονται θεραπείες βασισμένες σε άλλες τραυματικές εμπειρίες (Vostanis, 2016· Pottie et al., 2011· Hebebrand et al., 2016). Τι γίνεται, όμως, με την κάλυψη ψυχοκοινωνικών αναγκών του προσφυγικού πληθυσμού, γενικότερα, και των ανηλίκων, ειδικότερα, που βρίσκεται σε προ νοσηρό στάδιο, δηλαδή πριν εμφανιστεί η έντονη ψυχοπαθολογία; Πώς μπορούν να εντοπιστούν και να καλυφθούν αυτές οι ανάγκες σε πρώτο επίπεδο ή να προληφθεί η αρνητική τους εξέλιξη; Αναγνωρίζοντας, με άλλα λόγια, τις επιτακτικές αυτές ανάγκες, όπως και την αδυναμία των δομών αντίστοιχης στήριξης να ανταποκριθούν σε αυτές, στρέφεται η προσοχή προς την υιοθέτηση μιας κοινωνικής πολιτικής υγείας, όπου δίδεται έμφαση και σε προκριματικές/προληπτικές μεθόδους εντοπισμού και πλήρωσής τους (Witt et al., 2015· Fazel et al., 2011· Vostanis, 2014).

Το Online εγχειρίδιο «το παιδί και η απελευθέρωσή του από τη σκιά του πολύ μεγάλου φόβου»

Γνωρίζοντας ότι στην Ελλάδα οι ελλείψεις σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας, σε κατάλληλες δομές, γενικότερα, και σε εξειδικευμένο προσωπικό, που αφορούν τόσο τον γηγενή όσο και τον προσφυγικό πληθυσμό, είναι μεγάλες, η Ομάδα Ειδικού Ενδιαφέροντος για το Τραύμα του ΙΕΘΣ (Καλαντζή και συνεργάτες, 2017), εστίασε το ενδιαφέρον της σε προγράμματα ανιχνευτικού (screening) και προληπτικού χαρακτήρα. Μετά από μία ενδελεχή μελέτη της βιβλιογραφίας, εντοπίστηκε ένα on-line πρόγραμμα, το οποίο μπορεί να ενταχθεί στις αρχικές δράσεις ενός συστήματος σταδιακής παροχής βοήθειας (step care model approach) (Bower & Gilbody, 2005) και να συμπορευθεί με τις αρχές της Κοινωνικής Ψυχολογίας, λειτουργώντας κυρίως ως δράση πεδίου (Καλαντζή - Αζίζι, 2002), καθώς επίσης και να εμπεριέχει ουσιαστικά στοιχεία ενός μοντέλου καλής πρακτικής (good practice model) για την ψυχοκοινωνική φροντίδα αυτού του πληθυσμού (Newbigging & Thomas, 2011). Εκτός αυτού, είναι αναγκαίο το πρόγραμμα να μπορεί να συνδράμει στη μείωση στερεοτύπων για θέματα ψυχικής υγείας (π.χ. απομυθοποίηση των Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας) (Hebebrand et al., 2016), να προάγει την εμπιστοσύνη προς τους ειδικούς (Majumder, 2015), να ενισχύει τα ψυχικά αποθέματα και την ψυχική ανθεκτικότητα (Fazel et al., 2011) και να διευκολύνει διεργασίες πολιτισμικής προσαρμογής (acculturation) (Berry, 1997).

⁵⁵ lbrt.gr/ομάδα-ειδικού-ενδιαφέροντος-sig-γσθ-παι/εικονογραφημένο-βιβλίο-για-το-ψυχολο/

Το on-line πρόγραμμα «Το παιδί και η απελευθέρωσή του από τη σκιά του πολύ μεγάλου φόβου⁵⁵», εντοπίστηκε τον Μάρτιο του 2016 στο διαδίκτυο και πληροί σε μεγάλο βαθμό τα κριτήρια επιλογής ενός μέσου, ανιχνευτικού και προληπτικού χαρακτήρα. Αρχικά, διατίθεται σε τέσσερις γλώσσες (γερμανικά, αγγλικά, αραβικά και φαρσί) και τώρα πλέον σε 16, καθώς και σε μία δίγλωσση έκδοση στα Ουκρανικά - Γερμανικά (Stein, 2017). Τη δημιουργία του προγράμματος, όπως και τον συντονισμό, έχει αναλάβει η Susanne Stein - παιδαγωγός, διδάσκουσα Θεματική Αλληλεπίδραση (Theme Centered Interaction, TCI) και εκδότης πληροφοριών σχετικά με την ευαίσθητη στο τραύμα παιδαγωγική - και οι συνεργάτες της, ενώ την επιστημονική εποπτεία έχει το εξωτερικό Ιατρείο Προσφύγων του Πανεπιστημίου του Αμβούργου. Οι γενικές αρχές, στις οποίες βασίζεται το on-line πρόγραμμα, συνάδουν με τις αρχές της ευαισθητοποιημένης στο τραύμα παιδαγωγικής (Trauma sensible Paedagogik) (Stein, 2017). Τη μετάφραση και προσαρμογή στα ελληνικά ανέλαβε η Καλαντζή - Αζίζι, Α. και οι συνεργάτες της.

Το on-line πρόγραμμα αφορά ένα εικονογραφημένο εγχειρίδιο για το ψυχικό τραύμα που απευθύνεται σε παιδιά/ έφηβους από 6 ετών. Αποτελείται από τέσσερα μέρη και ένα παράρτημα⁵⁶:

- A.** Μία εικονογραφημένη ιστορία⁵⁷ (σελ. 4-29, ελληνικής έκδοσης).
- B.** Μία σειρά συμβουλών ψυχοεκπαιδευτικού περιεχομένου για γονείς και παιδιά που βίωσαν πόλεμο, εκτοπισμούς κ.ά. (π.χ. *Τι μπορεί να προκαλέσει ένα μεγάλο φόβο και ένα ψυχολογικό τραύμα; Τι μπορεί να δυναμώσει το παιδί σας;* σελ. 30-37).
- Γ.** Πέντε θέματα για ζωγραφική (π.χ. *«Ζωγράφισε κάτι που σου αρέσει να κάνεις ή θα ήθελες να έχεις», «θα ήθελες να ζωγραφίσεις κάτι φοβερό που θυμάσαι;»*, σελ. 38-43).
- Δ.** Πληροφορίες για συγγραφέα, συνεργάτες, υποστηρικτικές δομές (σελ. 44-49).

Για την υποστήριξη της χρήσης του προγράμματος προστέθηκε ένα ξεχωριστό παράρτημα με συμβουλές καλής εφαρμογής, που αφορούν, κυρίως, όσους δεν έχουν ψυχολογική/ ψυχοθεραπευτική εκπαίδευση. Αυτό το υποστηρικτικό υλικό δημιουργήθηκε με βάση ερωτήματα που έθεσαν οι ίδιοι οι χρήστες. Οι συμβουλές αυτές εμπεριέχουν παραδείγματα και

⁵⁶ <http://www.susannestein.de/>

⁵⁷ <http://www.susannestein.de/assets/trauma-bilderbuch-2017-griechisch.pdf>

απαντούν σε ερωτήματα, όπως παραδείγματος χάριν: «*Πώς μπορεί κανείς να βοηθήσει στη χρήση του προγράμματος;*», «*Πώς να συμπεριφερθώ, εάν το παιδί βλέπει μια εικόνα ή ζωγραφίζοντας θυμηθεί κάτι που του είναι πολύ δυσάρεστο;*» κ.ά. (βλ. σελ. 50-52, ελλ. έκδοση).

Σημαντικό, τέλος, είναι να αναφερθεί ότι το on-line πρόγραμμα είχε αρχικά σχεδιαστεί για γονείς και παιδιά πρόσφυγες και στη συνέχεια άρχισε να εφαρμόζεται, κατόπιν εκπαίδευσης, από άτομα που φροντίζουν παιδιά προσφύγων, όπως και από εκπαιδευτικούς σχολείων, όπου φοιτούν αυτά τα παιδιά (Stein & Alkhelewi - Brainin, 2017· Stein, 2017). Διαπιστώθηκε, επίσης, η χρησιμότητα αυτού του on-line προγράμματος και στην ψυχοθεραπευτική συμβουλευτική πρακτική (Stein, 2017). Η πιλοτική εφαρμογή στην Ελλάδα διεξήχθη από τον Ιούνιο έως τον Σεπτέμβριο του 2016 σε καταυλισμό προσφύγων, στις κατασκηνώσεις του Αγίου Ανδρέα (Νέα Μάκρη Αττικής) (Kalantzi - Azizi & Anastasiou, 2017).

Η «κοινότητα» των προσφύγων αποτελείται από περίπου 200 μη ταυτοποιημένους πρόσφυγες, κυρίως από τη Συρία και το Αφγανιστάν, εκ των οποίων 90 ήταν ανήλικοι (50 εξ αυτών κάτω των 10 ετών). Ο ενήλικος πληθυσμός παρουσίαζε διάχυτο έντονο άγχος και ανασφάλεια λόγω της αναμονής απόφασης σχετικά με θέματα ασύλου. Αρχικά, υπήρχε πολύ έντονη δυσaréσκεια, εκνευρισμός, καθώς και απογοήτευση λόγω προβλημάτων φαγητού, διαμονής κ.ά.

Η εφαρμογή του on-line προγράμματος έγινε μέσα στον καταυλισμό (στην τραπεζαρία), αφού προηγήθηκαν ευχάριστες δραστηριότητες με τα παιδιά (ζωγραφική, τραγούδι, χορός κ.ά.), οι οποίες συνεχίστηκαν για όσα παιδιά δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις ηλικίας και καταγωγής. Στο on-line πρόγραμμα συμμετείχαν μόνο παιδιά αφγανικής καταγωγής λόγω της διαθεσιμότητας ειδικά εκπαιδευμένου διερμηνέα στα φαρσί.

Σε πρώτη φάση, διεξήχθησαν δύο συναντήσεις με τους γονείς, οι οποίοι ενημερώθηκαν με απλό και κατανοητό τρόπο για το ποιο είμαστε, πώς θα δουλέψουμε με τα παιδιά τους και ποιος είναι ο σκοπός της συνεργασίας μας. Στις τέσσερις συναντήσεις που ακολούθησαν, πήραν μέρος οκτώ μητέρες, οι οποίες ήταν αναλφάβητες. Χρειάστηκαν πολλές επεξηγήσεις και παραδείγματα ώστε να γίνουν κατανοητές οι συμβουλές για τους γονείς (βλ. Β). Μετά από την αρχική αμηχανία και, πιθανώς, δυσπιστία, οι μητέρες συμμετείχαν με ενδιαφέρον στη συζήτηση. Πολύ βοηθητικό υπήρξε το γεγονός ότι μία εγγράμματη νεαρή μητέρα νηπίου 1 έτους ζήτησε με δική της πρωτοβουλία να παρακολουθήσει και να υποστηρίξει το συμβουλευτικό έργο, χρησιμοποιώντας την έντυπη μορφή των συμβουλών στα φαρσί μεταξύ των συναντήσεων.

Στο πιλοτικό πρόγραμμα πήραν μέρος έξι παιδιά αφγανικής καταγωγής, τρία κορίτσια και τρία αγόρια. Μόνο δύο κορίτσια είχαν φοιτήσει στο σχολείο, εκ των οποίων η μία είχε διακριθεί για τις επιδόσεις της. Τα άλλα παιδιά δεν είχαν φοιτήσει καθόλου ή το είχαν κάνει μη συστηματικά, για σύντομο διάστημα. Η συνεργασία μαζί τους ξεκίνησε - μετά από πρόσκληση - με ζωγραφική (πέντε θέματα, βλ. Γ). Ακολούθησε αφήγηση της ιστορίας στα φαρσί (βλ. Α) με τη βοήθεια διερμηνέα. Όσες φορές διέκοπτε το παιδί για μία επεξήγηση / ερώτηση ή ήθελε αυθόρμητα να διηγηθεί κάτι, ο διερμηνέας μετέφραζε στα ελληνικά και ακολουθούσε διευκρινιστική συζήτηση. Τα παιδιά συνεργάστηκαν με προθυμία. Μόνο ένα αγόρι διέκοψε. Για κάθε παιδί τηρήθηκε φάκελος με βασικά δημογραφικά στοιχεία, τις ζωγραφιές του και σημειώσεις από τη συνεργασία με τη μητέρα.

Σχετικά με τα παιδιά, διαπιστώθηκαν μεγάλα κενά στην εκπαίδευση. Από όλα, όμως, εκφράστηκε μεγάλη επιθυμία να φοιτήσουν στο σχολείο. Δύο παιδιά υπέφεραν από εφιάλτες, προβλήματα ύπνου και έντονο άγχος, προβλήματα που εκφράστηκαν κατά τη διάρκεια ή μετά τη ζωγραφική με θέμα μια φοβερή ανάμνηση. Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός πως ούτε οι μητέρες τους ούτε το ευρύτερο περιβάλλον είχαν παρατηρήσει κάποιο πρόβλημα. Τα ίδια τα παιδιά εκδήλωσαν επιθυμία «να φύγει το κακό από μέσα τους». Το παιδί που διέκοψε τη ζωγραφική και δεν ήρθε στη συνάντηση αφήγησης της ιστορίας, παρουσίαζε παντού έντονη διαταρακτική συμπεριφορά και πριν τη φυγή της οικογένειας από το Αφγανιστάν. Περαιτέρω διερεύνηση λόγω πιθανής ΔΕΠ-Υ θεωρήθηκε απαραίτητη.

Παρά τους περιορισμούς εφαρμογής του πιλοτικού προγράμματος και όσον αφορά τους γονείς (π.χ. η ύπαρξη σοβαρών δυσκολιών διαβίωσης και η αβεβαιότητα για το μέλλον κ.ά.) και όσον αφορά τους ειδικούς (π.χ. η πιλοτική εφαρμογή σε δυσμενές περιβάλλον συνεργασίας), υπάρχουν ενδείξεις για τον προληπτικό του χαρακτήρα. Από τα έξι παιδιά, τα τρία χρήζουν περαιτέρω ψυχολογικής στήριξης. Το «υλικό συνεργασίας με τα παιδιά» (ζωγραφικές και ιστορία), μπορεί να θεωρηθεί κατάλληλο ως προς την προσέγγιση των παιδιών και προσφέρει δυνατότητες «συναισθηματικού ανοίγματος». Οι γονείς δείχνουν προθυμία συνεργασίας και ενεργοποιούνται ως προς την προσέλευση και συμμετοχή. Δεν υπάρχουν όμως πληροφορίες για την εφαρμογή στην πράξη των οδηγιών/ συμβουλών, κυρίως λόγω του πολύ σύντομου διαστήματος συνεργασίας και ελλείψει πληροφοριών από την καθημερινή τους ζωή.

Είναι απαραίτητο να σημειωθεί η αναγκαιότητα εποπτείας και στενής συνεργασίας μεταξύ εποπτών και όσων εφαρμόζουν το πρόγραμμα ως προς την αξιολόγηση του υλικού εφαρμογής (πληροφορίες από γονείς,

ανάλυση ζωγραφικών, παρατηρήσεις κατά την αφήγηση της ιστορίας, συζητήσεις κ.ά.). Έτσι, οι τελικές αποφάσεις μετά την αξιοποίηση της εξιστόρησης θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε πιο εξειδικευμένη συμβουλευτική γονέων και παιδιών, σε περαιτέρω διερεύνηση, όταν υπάρχουν ενδείξεις ψυχοπαθολογίας και θεραπευτική παρέμβαση, σε ενημέρωση και συμβουλευτική εκπαιδευτικών, σε άλλες κοινοτικές παρεμβάσεις κ.ά.

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση της πιλοτικής εφαρμογής στην Ελλάδα αυτού του on-line προγράμματος, θεωρείται απαραίτητο να αναφερθεί ότι αυτό βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη, διότι έχει διαδραστικό χαρακτήρα μεταξύ όσων το εφαρμόζουν (βλ. π.χ. νέο υλικό για παζλ στην αγγλική μετάφραση (σελ. 46-57), ανανέωση των συχνών ερωτημάτων (FAQ, σελ. 33-36) κ.ά. Επίκειται δε η αξιολόγησή του από την εφαρμογή του σε διάφορες γλώσσες και πλαίσια. Σε αυτή τη φάση δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στη διάχυση της έως τώρα εμπειρίας και στην εκπαίδευση/ευαισθητοποίηση όσων πρόκειται να το εφαρμόσουν. Στην Ελλάδα, την εκπαίδευση/ευαισθητοποίηση έχει αναλάβει η Ομάδα Ειδικού Ενδιαφέροντος για το Τραύμα του ΙΕΘΣ⁵⁸. Η ίδια ομάδα έχει αναλάβει την εποπτεία, όπως και εξειδικευμένες παρεμβάσεις⁵⁹. Έχουν διενεργηθεί εργαστήρια, κάποια εκ των οποίων σε ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στον πληθυσμό των παιδιών προσφύγων, ενώ, παράλληλα, υπήρξαν σχετικές ανακοινώσεις σε συνέδρια.

Το εικονογραφημένο εγχειρίδιο για γονείς «Καλώς όρισες στη νέα σου ζωή»

Η ομάδα ειδικού ενδιαφέροντος για το Τραύμα του ΙΕΘΣ μετέφρασε και προσάρμοσε, επιπλέον, το εικονογραφημένο βιβλίο «*Καλώς όρισες στη νέα σου ζωή: Πώς αισθάνονται τα παιδιά αφού επιβιώσουν από μία τραυματική κατάσταση και τι τα βοηθά να τα πάνε καλύτερα*⁶⁰» (2020). Πρόκειται για μία δημιουργία, επίσης, της κας Susanne Stein. Έχει μεταφραστεί έως τώρα σε 11 γλώσσες⁶¹ και αποτελεί μία συνέχεια του εικονογραφημένου βιβλίου «Το παιδί και η απελευθέρωσή του από τη σκιά του πολύ μεγάλου φόβου». Απευθύνεται σε γονείς παιδιών που έζησαν πόλεμο, τραυματικές εμπειρίες κατά τη φυγή από τις πατρίδες τους και άλλα τραυματικά γε-

⁵⁸ https://www.ibrt.gr/sig_children

⁵⁹ <https://cbt.edu.gr/erg/node/304>

⁶⁰ [ibrt.gr/ένα-εικονογραφημένο-βιβλίο-για-γονείς-παιδιών-που-βίωσαν-την-κακή-εμπειρία-του-πολέμου](https://www.ibrt.gr/ένα-εικονογραφημένο-βιβλίο-για-γονείς-παιδιών-που-βίωσαν-την-κακή-εμπειρία-του-πολέμου)

⁶¹ <https://susannestein.de/bilderbogen/>

γονότα και επιθυμούν να καταλάβουν καλύτερα τα παιδιά τους, ώστε να τα βοηθήσουν, καθώς και σε «ειδικούς» (παιδιάτρους, ψυχοθεραπευτές κ.ά.) που δραστηριοποιούνται σε δομές, στις οποίες διαμένουν οικογένειες προσφύγων.

Αποτελείται από μία σειρά εικονογραφημένων σελίδων που παρουσιάζουν με πολύ απλό τρόπο:

- A.** τα συμπτώματα που μπορεί να εμφανίσει ένα παιδί, το οποίο έχει βιώσει τραυματικά γεγονότα (σελ. 1-13).
- B.** τι μπορεί να επιδεινώσει αυτά τα συμπτώματα (σελ. 14-22).
- C.** τι μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά, ώστε να νιώσουν καλύτερα (σελ. 23-34).

Ολοκληρώνεται, με την παρότρυνση προς τους γονείς να απευθυνθούν σε κάποιον ειδικό, αν παρατηρούν τις δυσκολίες των παιδιών τους να επιδεινώνονται (σελ. 35-36), με κάποιες σελίδες - «κάρτες υπενθύμισης» για όσους διαβιούν σε κέντρα φιλοξενίας προσφύγων (σελ. 37-40) και με πληροφορίες για τον συγγραφέα και τους συντελεστές της ελληνικής μετάφρασης (σελ. 41-42).

Το παιδικό βιβλίο «Το μικρό Εγώ είμαι Εγώ»

Μία άλλη δράση της Ομάδας Τραύματος του ΙΕΘΣ αποτελεί η έκδοση ενός τετράγλωσσου (ελληνικά, γερμανικά, φαρσί και αραβικά) παιδικού βιβλίου «Το μικρό Εγώ είμαι Εγώ⁶²» (Lobe, 2017). Ο ήρωας της ιστορίας είναι ένα μικρό πολύχρωμο ζωάκι, που κάνει βόλτα σε ένα ανθισμένο λιβάδι και βρίσκεται ξαφνικά αντιμέτωπο με την ερώτηση ενός βατράχου «Και ποιος είσαι, πάλι, εσύ;», αλλά δε γνωρίζει τι να απαντήσει. Έτσι, αρχίζει ένα ταξίδι, αναζητώντας την απάντηση ρωτώντας, στην πορεία, διάφορα ζώα, αν γνωρίζουν ποιο είναι και αν είναι ίδιο με αυτά. Σκυλιά, άλογα, ψάρια, ιπποπόταμοι, πουλιά αρνούνται ότι είναι ίδια με το ζωάκι, κάποια ευγενικά και φιλικά, άλλα πιο απότομα και αλαζονικά. Το ζωάκι βρίσκεται σε πραγματική κρίση ταυτότητας, όμως, στο τέλος αναφωνεί: «Σίγουρα, υπάρχω εγώ, αφού ΕΓΩ - ΕΙΜΑΙ - ΕΓΩ». Το μικρό ζωάκι είναι ξανά ευτυχισμένο και απολαμβάνει το περιβάλλον και τη συντροφιά των υπόλοιπων ζώων, εφόσον, πλέον, ξεχειλίζει από αυτοπεποίθηση. Οι προβληματισμοί που προκύπτουν από αυτή τη συγκινητική ιστορία του ήρωα του παραμυθιού, δίνουν στα παιδιά την

⁶² ibrt.gr/κοινό/εκδόσεις-ιεθσ-κοινό/το-μικρο-εγω-ειμαι-εγω/

ευκαιρία να συνειδητοποιήσουν τη δική τους μοναδικότητα.

Η ελληνική έκδοση του βιβλίου βασίστηκε στην τρίγλωσση (γερμανικά, αραβικά και φαρσί) έκδοσή του, η οποία κυκλοφόρησε το 2016 στην Αυστρία, στο πλαίσιο δράσεων συμπερίληψης των παιδιών προσφύγων στο κοινό σχολείο. Έχοντας ως στόχο την ενίσχυση των διεργασιών που σχετίζονται με την αποδοχή της ταυτότητας, αλλά και της διαφορετικότητας των άλλων, διεξήχθησαν από μέλη της ομάδας τραύματος του ΙΕΘΣ, σε συνεργασία με εκπαιδευτικό, παρουσιάσεις του βιβλίου με βιωματικά εργαστήρια σε κοινά και πολυπολιτισμικά σχολεία και άλλα πλαίσια προσφύγων (Σχοινοχωρίτης, 2021· Kotrotsou, 2020), όπως και εργαστήρια σε συνέδρια και ημερίδες. Σχετικές εμπειρίες περιγράφονται στο υπό έκδοση εγχειρίδιο για τη χρήση του βιβλίου σε διάφορα πλαίσια (Καλαντζή - Αζίζι, 2022).

Οδηγός για γονείς πρόσφυγες

Η τελευταία δράση της ομάδας τραύματος του ΙΕΘΣ αφορά τη μετάφραση και προσαρμογή στα ελληνικά ενός On line οδηγού συμβουλών, με τίτλο: «Οδηγός συμβουλών για γονείς πρόσφυγες» (2018). Ο οδηγός αυτός⁶³ βασίστηκε στον αντίστοιχο γερμανικό (βλ. ιστοσελίδα του Ομοσπονδιακού Επιμελητηρίου Ψυχοθεραπευτών Γερμανίας⁶⁴). Στην προαναφερθείσα ιστοσελίδα υπάρχει ανάρτηση του Οδηγού και στα αγγλικά, φαρσί και αραβικά. Το κείμενο ξεκινά με μία εισαγωγή, γραμμένη με ενσυναίσθηση, σχετικά με τις ανάγκες των γονέων προσφύγων, με στόχο να ενισχύσει τον υποστηρικτικό τους ρόλο όσον αφορά τις ανάγκες των παιδιών τους. Οι συμβουλές διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία του παιδιού (βρέφη και νήπια, παιδιά προσχολικής, σχολικής και εφηβικής ηλικίας). Για κάθε ηλικία δίνονται παραδείγματα δυσλειτουργιών και ακολουθούν απαντήσεις σε δύο ερωτήματα: α) «*Πώς μπορώ να καταλάβω το παιδί μου;*» και β) «*Πώς μπορώ να βοηθήσω;*».

Τέλος, επισημαίνεται ότι τόσο το On-line Πρόγραμμα όσο και διάφορες άλλες δράσεις ψυχοκοινωνικής παρέμβασης σε προσφυγικό πληθυσμό, μπορούν να φέρουν αποτελέσματα μόνο σε ένα ασφαλές σύστημα, όπου ο φόβος απέλασης/επαναπατριισμού έχει εξαλειφθεί, η διαβίωση (κατοικία, τροφή κλπ.) έχει εξασφαλιστεί, η οικογένεια τυγχάνει προστασίας και οικονομικής στήριξης, τα παιδιά φοιτούν στο κοινό σχολείο και προ-

⁶³ ibrt.gr/wp-content/uploads/2021/04/A_Guide_for_Refugee_Parents_Greek.pdf

⁶⁴ www.bptk.de

σφέρονται κοινωνικοπολιτιστικές δράσεις υποστήριξης, τόσο της ατομικής πολιτιστικής ταυτότητας όσο και προώθησης της αντίστοιχης ταυτότητας της χώρας διαμονής τους (Reinelt et al. 2016· Stein, 2017).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

- Anagnostopoulos, D. C., Hebebrand, J., Eliez, St., Doyle, M. B., Klasen, H., Crommen, S., Cuhadaroglu, F. C., Pejovic-Milovancevic, M., Merrerros, O., Minderaa, R., Karwantz, A., Svedin, C. G. & Raynand, J. Ph. (2015 - 2016). Ευρωπαϊκή Εταιρεία Ψυχιατρικής παιδιών και εφήβων: επίσημη θέση για την ψυχική υγεία των παιδιών και των εφήβων-προσφύγων. *Ψυχιατρική παιδιού και εφήβου*, 3-4, 82-85.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology*, 46, 5-34.
- Bower, P. & Gilbody, S. (2005). Stepped care in psychological therapies: access, effectiveness, and efficiency. Narrative literature review. *British Journal of Psychiatry*, 186, 11-17.
- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (2020). Ανακτήθηκε από <http://www.ekka.org.gr/index.php/en/2018-05-08-09-50-30/143-statistika-2>
- Eurostat. Asylum Statistics (2019). Ανακτήθηκε από https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics
- Fazel, M., Reed, R. V., Panter - Brick, C. & Stein, A. (2011). Mental Health of displaced and refugee children resettled in high – income countries: risk and protective factors. *The Lancet*, 379, 266-282.
- Global figures (2021). Ανακτήθηκε από <https://www.nrc.no/shorthand/fr/82.4-million-people-displaced-in-the-year-of-the-pandemic/index.html>
- Hebebrand, J., Anagnostopoulos, D., Eliez, S., Linse, H., Pejovic – Milovancevic, M. & Klasen, H. (2016). A first assessment of the needs of young refugees arriving in Europe: What mental health professionals need to know, *European Child Adolescent Psychiatry*, 25, 1-6.
- Kalantzi - Azizi, A. & Anastasiou, T., (2017). Presentation of an online programme for children refugees: pilot study in Greece. *European Journal of Psychotraumatology*, 8(4), 1-2.
- Καλαντζή - Αζίζι, Α., Αναστασίου, Θ., Στριγγάρη, Δ., Βλασσοπούλου, Α. & Βαρβέρη, Χ. (2017). Ανήλικοι πρόσφυγες: Οι δράσεις της Ομάδας Τραύματος του ΙΕΘΣ. *Νέα Υγεία*, 98, 8. Ανακτήθηκε από https://neaygeia.gr/wp/wp-content/uploads/magazines/nea_ygeia-98.pdf
- Καλαντζή - Αζίζι, Α. (2002). Κοινωνική Κλινική Ψυχολογία: Η απαίτηση της ψυχολογίας στις ψυχοκοινωνικές ανάγκες του ανθρώπου, *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 78, 96-105.
- Καλαντζή - Αζίζι, Α. (2022, υπό έκδοση). *Εγχειρίδιο χρήσης του παιδικού βιβλίου «Το μικρό Εγώ είμαι Εγώ» στο σχολείο, στην κλινική, συμβουλευτική πρακτική αλλά και στην οικογένεια*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Kotrotsou, P. (2020). *Material development for refugee/immigrant students: teachers' views on the fairy tale as a tool of intercultural education, design and implementation of a language and emotional program in the context of intercultural education*

- by using the fairy tale “The Little I Am Me” (μη δημοσιευμένη διπλωματική εργασία). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Lobe, M. (2017). *Το μικρό εγώ είμαι εγώ*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Majumber, P., O’ Reilly, M., Karim, K. & Vostanis, P. (2015). “This doctor, I not trust him, I’ m not safe”: The perceptions of mental health and services by unaccompanied refugee adolescents, *International Journal of Social Psychiatry* 61(2), 129-136.
- Newbigging, K. & Thomas, N. (2011). Good practice in social care for refugee and asylum – seeking children. *Child Abuse Review*, 20, 374-390.
- Pottie, K., Greenaway, C., Feightner, J., Welch, V., Swinkels, H., Rashid, M., Narasiah, L., Kirmaver, L. J., Ueffing, E., MacDonald, N. E., Hassan, G., McNally, M., Khan, K. Buhmann, R., Dunn, S., Dominic, A., McCarthy, A. E., Gaqnot, A. J., Rousseau, C. & Tugwell, P. (2011). Evidence - based clinical guidelines for immigrants and refugees, Canadian Collaboration for Immigrant and Refugee Health. *Canadian Medical Association Journal* 183(12), 824-925.
- Reinelt, T., Vasileva, M. & Petermann, F. (2016). Psychische Auffaelichkeiten von Fluechtlings kinder. *Kindheit und Entwicklung*, 25(4) 231-237.
- Σχοινοχωρίτης, Π. (2021). *Η χρήση του Παραμυθιού στην Πολιτισμικά Ευαίσθητη Γνωσιακή Συμπεριφοριστική Θεραπεία: Διερευνώντας τις Αυτοαντιλήψεις Παιδιών Προσφύγων στο Πεδίο*. Αθήνα: Εταιρεία Γνωσιακών Συμπεριφοριστικών Σπουδών.
- Stein, S. & Alkhelewi - Brainin, M. (2017). Accompanying and supporting families of children and young people with violent trauma. *Workshop, 3rd International Mayor’s Conference NOW*, Vienna.
- Stein, S. (2017). TZI und Trauma-sensible Paedagogik: Hilfefuergefluechtete Menschen in unseren Gruppen, *Theme-Centered Interaktion/TCI*, 31(2), 111-121.
- UNHCR, Global Trends report: “1 per cent of humanity displaced”. (2021). *UNHCR*. Ανακτήθηκε από <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>
- Vostanis, P. (2014). *Helping children and young people who experience trauma: children at despair, children of hope*. London: Radcliffe.
- Vostanis, P. (2016). New approaches to interventions for refugee children. *World Psychiatry*, 15(1), 75-77.
- Witt, A., Rassenhofer, M., Feget, J. M. & Plener, P. L. (2015). Hilfebedarf und Hilfsangebote in der Versorgung von unbegleitet enminder jahrigen Fluchtlingen. *Kindheit und Entwicklung*, 24(4), 209-224.